IJTIMOIY TARMOQLARDA AXBOROT XAVFSIZLIGI MASALALARI

Ataboyeva Ruxshona Baxodir qizi
Atabayevaruxshona80@gmail.com
50 020 29 45
Sadullayeva Sevinch Bekzod qizi
Sevinchsadullayeva116@gmail.com
94 263 0721
Husanboyeva O‘g‘iloy Nasriddin qizi
Xusanboyevaanora69@gmail.com
90 984 02 07
Ilmiy rahbar: ***Mahkamov Doston Shokir o‘g‘li***
mahkamovbk@gmail.com
99 605 13 01
Chirchiq davlat pedagogika Unversiteti
Pedagogika fakulteti
Logopediya yo‘nalishi
25.2 guruh talabalari

ANNOTATSIYA. *Ushbu maqolada ijtimoiy tarmoqlarda axborot xavfsizligi masalalari, ularning dolzarbligi va zamonaviy jamiyat hayotiga ta’siri yoritiladi. Shuningdek, foydalanuvchilarning shaxsiy ma’lumotlarini himoya qilish, kiberxavflarning turlari, yolg‘on axborotlar va firibgarlik holatlarining oldini olish usullari tahlil qilinadi. Maqolada ijtimoiy tarmoqlardan xavfsiz foydalanish bo‘yicha tavsiyalar ham berilgan.*

Kalit so‘zlar: *ijtimoiy tarmoqlar, axborot xavfsizligi, shaxsiy ma’lumotlar, kiberxavf, internet firibgarligi, yolg‘on axborot, maxfiylik, raqamli xavfsizlik, parol himoyasi, media savodxonlik*

ANNOTATION. *This article discusses information security issues in social networks, their relevance, and their impact on modern society. It analyzes ways to protect users’ personal data, types of cyber threats, and methods for preventing misinformation and online fraud. The article also provides recommendations for safe use of social media platforms.*

Key words: *social networks, information security, personal data, cyber threats, online fraud, misinformation, privacy, digital security, password protection, media literacy*

АННОТАЦИЯ: *В данной статье рассматриваются вопросы информационной безопасности в социальных сетях, их актуальность и влияние на современное общество. Анализируются способы защиты персональных данных пользователей, виды киберугроз, а также методы предотвращения распространения ложной информации и интернет-мошенничества. В статье также представлены рекомендации по безопасному использованию социальных сетей.*

Ключевые слова: *социальные сети, информационная безопасность, персональные данные, киберугрозы, интернет-мошенничество, ложная информация, конфиденциальность, цифровая безопасность, защита паролей, медиаграмотность*

KIRISH. Bugungi kunda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi natijasida ijtimoiy tarmoqlar inson hayotining ajralmas qismiga aylanib bormoqda. Ular orqali odamlar tezkor axborot almashadi, muloqot qiladi, ta’lim oladi va turli xizmatlardan foydalanadi. Shu bilan birga, ijtimoiy tarmoqlarning keng tarqalishi axborot xavfsizligi bilan bog‘liq bir qator muammolarni ham yuzaga keltirmoqda. Ayniqsa, foydalanuvchilarning shaxsiy ma’lumotlari himoyasi, kiberhujumlar, firibgarlik holatlari hamda yolg‘on axborotlarning tarqalishi dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Zamonaviy jamiyatda axborot xavfsizligini ta’minlash nafaqat texnik muammo, balki ijtimoiy, huquqiy va ma’naviy ahamiyatga ega bo‘lgan kompleks jarayon sifatida qaralmoqda. Chunki har bir foydalanuvchining internetdagi faoliyati uning shaxsiy hayoti, obro‘-e’tibori va hatto moliyaviy holatiga bevosita ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Shu sababli ijtimoiy tarmoqlardan foydalanishda xavfsizlik qoidalariga rioya qilish, media savodxonlikni oshirish va axborotdan ongli foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi.

Ijtimoiy tarmoqlarda axborot xavfsizligi masalalari bugungi kunda global miqyosda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Internet foydalanuvchilari sonining ortib borishi bilan bir qatorda, turli xil kiberxavflar ham keng tarqalmoqda. Ijtimoiy tarmoqlar orqali insonlar o‘z shaxsiy hayoti, fotosuratlari, joylashuvi, aloqa ma’lumotlari kabi muhim axborotlarni ulashadi. Bu esa, o‘z navbatida, ushbu ma’lumotlardan noqonuniy foydalanish xavfini oshiradi. Shaxsiy ma’lumotlarning himoyasi yetarli darajada ta’minlanmasa, ular firibgarlar yoki zararli shaxslar qo‘liga tushib qolishi mumkin.

Kiberxavflarning eng keng tarqalgan turlaridan biri bu fishing (phishing) hisoblanadi. Bunda foydalanuvchilarga soxta havolalar yuborilib, ularning login va

parollari qo‘lga kiritiladi. Bundan tashqari, zararli dasturlar (viruslar, trojanlar) orqali ham foydalanuvchi qurilmalariga kirish amalga oshiriladi. Ijtimoiy tarmoqlarda ko‘pincha soxta profillar (fake аккаунтлар) yaratiladi va ular orqali boshqalarning ishonchiga kirib, turli firibgarlik ishlari amalga oshiriladi. Shu sababli har bir foydalanuvchi noma’lum havolalarga kirmasligi, shubhali xabarlarni ochmasligi va o‘z akkauntini ishonchli himoya qilishi zarur.

Yana bir muhim muammo — yolg‘on axborotlar (feyk yangiliklar) tarqalishidir. Ijtimoiy tarmoqlarda tarqalgan noto‘g‘ri yoki tekshirilmagan ma’lumotlar jamiyatda noto‘g‘ri fikrlarning shakllanishiga olib keladi. Bu esa ayrim hollarda ijtimoiy beqarorlikka ham sabab bo‘lishi mumkin. Shuning uchun foydalanuvchilar axborotni tanqidiy tahlil qilishni o‘rganishlari, ishonchli manbalardan foydalanishlari va har qanday ma’lumotni tekshirmasdan turib tarqatmasliklari muhimdir.

Axborot xavfsizligini ta’minlashda kuchli parollardan foydalanish, ikki bosqichli autentifikatsiyani yoqish, shaxsiy ma’lumotlarni oshkor qilmaslik kabi choralar katta ahamiyatga ega. Shuningdek, foydalanuvchilar o‘z qurilmalarini muntazam yangilab borishlari, antivirus dasturlaridan foydalanishlari lozim. Ijtimoiy tarmoqlar ma’muriyati ham foydalanuvchilar xavfsizligini ta’minlash uchun turli himoya mexanizmlarini ishlab chiqmoqda, biroq eng muhim omil bu foydalanuvchining o‘z xatti-harakatlari va ehtiyotkorligidir.

Shu bilan birga, axborot xavfsizligini ta’minlash davlat darajasida ham muhim vazifa hisoblanadi. Ko‘plab mamlakatlarda kiberxavfsizlikka oid qonunlar qabul qilinmoqda, maxsus tashkilotlar faoliyat yuritmoqda. Bu esa ijtimoiy tarmoqlarda xavfsiz muhitni yaratishga xizmat qiladi. Umuman olganda, ijtimoiy tarmoqlarda axborot xavfsizligi — bu har bir foydalanuvchi, jamiyat va davlatning hamkorlikdagi sa’y-harakatlarini talab etadigan murakkab jarayondir.

Ijtimoiy tarmoqlarda axborot xavfsizligiga tahdid soluvchi omillardan yana biri bu psixologik manipulyatsiya hisoblanadi. Ayrim shaxslar yoki guruhlar foydalanuvchilarning hissiyotlariga ta’sir qilish orqali ularni noto‘g‘ri qarorlar qabul qilishga undaydi. Masalan, shoshilinch yordam so‘rab yuborilgan yolg‘on xabarlar, sovrin yutib oldingiz degan aldovlar yoki qo‘rqitish orqali ma’lumot talab qilish holatlari keng uchraydi. Bunday vaziyatlarda foydalanuvchi hushyor bo‘lishi, har qanday shubhali axborotni tekshirib ko‘rishi va hissiyotlarga berilib ketmasligi muhimdir.

Shuningdek, bolalar va o‘smirlarning ijtimoiy tarmoqlardan foydalanishi ham alohida e’tibor talab qiladi. Ular ko‘pincha internetdagi xavf-xatarlarni yetarlicha anglab yetmaydilar va begona shaxslar bilan oson muloqotga kirishadilar. Bu esa kiberbulling, zararli kontent ta’siri yoki shaxsiy ma’lumotlarning oshkor bo‘lishiga

olib kelishi mumkin. Shu sababli ota-onalar va o‘qituvchilar bolalarga internetdan to‘g‘ri va xavfsiz foydalanish qoidalarini o‘rgatishlari, ularning onlayn faoliyatini nazorat qilib borishlari zarur.

Bundan tashqari, ijtimoiy tarmoqlarda axborot xavfsizligini ta’minlashda raqamli madaniyatni rivojlantirish muhim ahamiyatga ega. Har bir foydalanuvchi internetda o‘zini tutish qoidalariga amal qilishi, boshqalarning shaxsiy hayotiga hurmat bilan qarashi va axborotni mas’uliyat bilan tarqatishi kerak. Raqamli madaniyatning shakllanishi nafaqat xavfsizlikni oshiradi, balki ijtimoiy tarmoqlarda sog‘lom va ishonchli muhitni yaratishga ham xizmat qiladi.

Ijtimoiy tarmoqlarda axborot xavfsizligi masalalarini chuqurroq o‘rganishda, avvalo, foydalanuvchilarning raqamli izlari (digital footprint) tushunchasiga e’tibor qaratish muhimdir. Har bir foydalanuvchi internetda qoldirgan har qanday iz — izohlar, layklar, joylashuv ma’lumotlari, qidiruvlar — uning shaxsiy profilini shakllantiradi. Ushbu ma’lumotlar marketing kompaniyalari tomonidan reklama maqsadida ishlatilishi mumkin bo‘lsa, ayrim hollarda yomon niyatli shaxslar tomonidan ham tahlil qilinib, foydalanuvchiga qarshi qo‘llanilishi ehtimoli mavjud. Shu sababli foydalanuvchilar o‘z faoliyatlarini nazorat qilishlari, ortiqcha shaxsiy ma’lumotlarni oshkor qilmasliklari zarur.

Ijtimoiy tarmoqlarda keng tarqalgan xavflardan yana biri bu akkauntlarni buzish (hacking) holatlaridir. Bu ko‘pincha oddiy va oson topiladigan parollar, bir xil parolni bir nechta platformada ishlatish yoki xavfsizlik choralariga e’tibor bermaslik natijasida yuz beradi. Akkaunt buzilganidan so‘ng, firibgarlar foydalanuvchi nomidan boshqa odamlarga xabar yuborishi, pul so‘rashi yoki shaxsiy ma’lumotlarni tarqatishi mumkin. Bunday vaziyatlarning oldini olish uchun murakkab parollar yaratish, ularni muntazam yangilab borish va ikki faktorli autentifikatsiyani yoqish zarur.

Shuningdek, ijtimoiy tarmoqlarda geolokatsiya funksiyasidan foydalanish ham ehtiyotkorlikni talab etadi. Foydalanuvchilar o‘z joylashuvlarini real vaqt rejimida ulashganda, bu ma’lumotlardan ularning qayerda ekanligini aniqlash mumkin bo‘ladi. Bu esa o‘g‘irlik yoki boshqa jinoyatlarning sodir etilishiga sharoit yaratishi mumkin. Shu bois, joylashuvni faqat zarur holatlarda va ishonchli doirada ulashish tavsiya etiladi.

Yana bir muhim jihat — bu ijtimoiy muhandislik (social engineering) hujumlaridir. Bu usulda firibgarlar texnik vositalardan ko‘ra ko‘proq inson psixologiyasidan foydalanadilar. Ular foydalanuvchini aldash, ishontirish yoki qo‘rqitish orqali maxfiy ma’lumotlarni qo‘lga kiritishga harakat qiladilar. Masalan, “bank xodimi” yoki “texnik yordam” sifatida chiqib, parol yoki SMS-kodlarni so‘rash hollari bunga misol bo‘la

oladi. Bunday vaziyatlarda har doim rasmiy manbalarni tekshirish va shaxsiy ma’lumotlarni hech kimga bermaslik kerak.

Ijtimoiy tarmoqlarning yana bir xavfli tomoni bu zararli kontent va ekstremistik g‘oyalarning tarqalishidir. Ayrim guruhlar ijtimoiy tarmoqlardan yoshlarni o‘z ta’siriga olish, noto‘g‘ri g‘oyalarni targ‘ib qilish uchun foydalanadilar. Bu esa ayniqsa yoshlar ongiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli davlat va jamiyat tomonidan bunday kontentni nazorat qilish, foydalanuvchilarni esa tanqidiy fikrlashga o‘rgatish muhimdir.

Axborot xavfsizligi masalalarida texnologik yechimlar ham muhim o‘rin tutadi. Masalan, zamonaviy ijtimoiy tarmoqlar sun’iy intellekt asosida ishlaydigan xavfsizlik tizimlarini joriy etmoqda. Bu tizimlar shubhali faoliyatlarni aniqlab, foydalanuvchini ogohlantiradi yoki akkauntni vaqtincha bloklaydi. Shuningdek, biometrik autentifikatsiya (barmoq izi, yuzni aniqlash) kabi usullar ham keng qo‘llanilmoqda.

Bundan tashqari, xalqaro miqyosda ham axborot xavfsizligini ta’minlash bo‘yicha hamkorlik kuchayib bormoqda. Turli davlatlar o‘rtasida kiberjinoyatlarga qarshi kurashish, tajriba almashish va umumiy xavfsizlik standartlarini ishlab chiqish bo‘yicha kelishuvlar mavjud. Bu esa global miqyosda ijtimoiy tarmoqlar xavfsizligini oshirishga xizmat qiladi.

Ijtimoiy tarmoqlarda axborot xavfsizligi ko‘p qirrali va murakkab masala bo‘lib, u nafaqat texnologik choralarni, balki foydalanuvchilarning ongli yondashuvi, ta’lim va tarbiya, shuningdek, davlat siyosatini ham o‘z ichiga oladi. Har bir inson o‘zining axborot xavfsizligiga befarq bo‘lmasligi, internetdan foydalanishda ehtiyotkor va mas’uliyatli bo‘lishi zarur.

Ijtimoiy tarmoqlarda axborot xavfsizligi masalalarini yanada kengroq tahlil qilganda, foydalanuvchi xulq-atvori muhim omil ekanligi yaqqol ko‘rinadi. Ko‘plab xavfsizlik muammolari texnik nosozliklardan emas, balki inson omilidan kelib chiqadi. Masalan, foydalanuvchilarning o‘z ixtiyori bilan shaxsiy ma’lumotlarini oshkor qilishi, noma’lum shaxslarga ishonib qolishi yoki xavfsizlik qoidalariga beparvo qarashi turli muammolarga sabab bo‘ladi. Shu bois axborot xavfsizligini ta’minlashda nafaqat texnologiyalarni rivojlantirish, balki foydalanuvchilarning bilim va ko‘nikmalarini oshirish ham muhim ahamiyatga ega.

Bundan tashqari, ijtimoiy tarmoqlarda reklama va ma’lumot yig‘ish siyosati ham muhokama qilinadigan muhim masalalardan biridir. Ko‘plab platformalar foydalanuvchilarning qiziqishlari, qidiruvlari va faoliyatiga asoslanib ma’lumot to‘playdi. Bu esa bir tomondan qulaylik yaratadi, ammo boshqa tomondan shaxsiy hayot daxlsizligi masalasini keltirib chiqaradi. Foydalanuvchilar o‘z akkauntlaridagi

maxfiylik sozlamalarini to‘g‘ri boshqarishlari, qaysi ma’lumotlar ochiq bo‘lishini nazorat qilishlari zarur.

Ijtimoiy tarmoqlarda yuzaga keladigan yana bir xavf — bu kiberbulling, ya’ni onlayn tazyiq va haqoratdir. Bu ayniqsa o‘smirlar orasida keng tarqalgan bo‘lib, ularning ruhiy holatiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Kiberbulling natijasida depressiya, o‘ziga ishonchsizlik, hatto og‘ir psixologik muammolar yuzaga kelishi mumkin. Shu sababli ijtimoiy tarmoqlarda etik qoidalarga amal qilish, boshqalarga hurmat bilan munosabatda bo‘lish va bunday holatlarga qarshi kurashish muhimdir.

Shuningdek, ijtimoiy tarmoqlar orqali tarqaladigan zararli havolalar va ilovalar ham katta xavf tug‘diradi. Ba’zi ilovalar foydalanuvchilardan ortiqcha ruxsatlar so‘rab, ularning kontaktlari, fotosuratlari yoki boshqa ma’lumotlariga kirish imkonini oladi. Natijada ushbu ma’lumotlar uchinchi shaxslarga uzatilishi mumkin. Shuning uchun faqat ishonchli manbalardan ilovalar yuklab olish, ruxsatlarni diqqat bilan tekshirish muhim hisoblanadi.

Axborot xavfsizligini ta’minlashda ta’lim tizimining roli ham beqiyosdir. Maktab va oliy ta’lim muassasalarida media savodxonlik va kiberxavfsizlik asoslarini o‘rgatish orqali yosh avlodni ongli foydalanuvchi sifatida shakllantirish mumkin. Bu esa kelajakda axborot tahdidlariga qarshi barqaror jamiyatni yaratishga xizmat qiladi.

Yana bir muhim jihat — bu qonunchilik va huquqiy me’yorlardir. Ko‘plab davlatlarda shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilishga qaratilgan qonunlar ishlab chiqilgan. Ushbu qonunlar foydalanuvchilarning huquqlarini himoya qilish, noqonuniy faoliyatga qarshi kurashish va internetda tartibni saqlashga xizmat qiladi. Shu bilan birga, foydalanuvchilar ham o‘z huquqlarini bilishlari va zarur holatlarda ularni himoya qila olishlari kerak.

Zamonaviy davrda ijtimoiy tarmoqlarda axborot xavfsizligini ta’minlash uchun kompleks yondashuv zarur. Bu jarayonda texnologik himoya vositalari, foydalanuvchilarning ongli xatti-harakati, ta’lim tizimi va davlat siyosati o‘zaro uyg‘unlashgan holda faoliyat yuritishi lozim. Faqat shundagina ijtimoiy tarmoqlardan xavfsiz va samarali foydalanish imkoniyati yaratiladi.

XULOSA. Xulosa qilib aytganda, ijtimoiy tarmoqlarda axborot xavfsizligi zamonaviy jamiyatning eng dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi. Axborot texnologiyalarining rivojlanishi insonlarga katta imkoniyatlar yaratgan bo‘lsa-da, ular bilan birga turli kiberxavflar ham yuzaga kelmoqda. Shaxsiy ma’lumotlarning himoyasi, yolg‘on axborotlarning tarqalishi, internet firibgarligi va psixologik tahdidlar ijtimoiy tarmoqlardan foydalanishda ehtiyotkorlikni talab qiladi.

Shu bois, har bir foydalanuvchi o‘z axborot xavfsizligini ta’minlash uchun zarur bilim va ko‘nikmalarga ega bo‘lishi, internetdan ongli va mas’uliyat bilan foydalanishi

muhimdir. Kuchli parollar yaratish, shubhali havolalardan saqlanish, shaxsiy ma’lumotlarni oshkor qilmaslik kabi oddiy choralar ham katta ahamiyatga ega.

Umuman olganda, ijtimoiy tarmoqlarda xavfsiz muhitni shakllantirish foydalanuvchilar, ijtimoiy platformalar va davlat organlarining o‘zaro hamkorligi orqali amalga oshiriladi. Faqatgina umumiy sa’y-harakatlar natijasida axborot xavfsizligini ta’minlash va kiberxavflarning oldini olish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Karimov I.A. “Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch”. Toshkent: Ma’naviyat, 2008.
2. Mirziyoyev Sh.M. “Yangi O‘zbekiston strategiyasi”. Toshkent: O‘zbekiston, 2021.
3. Abduqodirov A.A. “Axborot texnologiyalari va xavfsizlik asoslari”. Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
4. Yo‘ldoshev Q.X. “Axborot xavfsizligi asoslari”. Toshkent: O‘qituvchi, 2018.
5. Turg‘unov A.T. “Kompyuter tarmoqlari va axborot himoyasi”. Toshkent: Tafakkur, 2020.
6. Xolmatov R.S. “Kiberxavfsizlik asoslari”. Toshkent: Innovatsiya, 2021.
7. Raxmonov D.A. “Internet va axborot madaniyati”. Toshkent: Ma’naviyat, 2017.
8. Ismoilov B.N. “Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari”. Toshkent: Fan, 2019.
9. Jo‘rayev S.M. “Media savodxonlik asoslari”. Toshkent: O‘zbekiston, 2020.
10. Qodirov U.K. “Axborotlashgan jamiyat va xavfsizlik muammolari”. Toshkent: Iqtisodiyot, 2022.